

YOSHLARNING QIZIQISHI HAMDA QOBILIYATLARIGA QARAB KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH MASALALARI

Ravshanova Dilbar Tolibovna

Samarqand viloyati Oqdaryo tumani 6-maktab psixologi

Annotatsiya: Kasbga yo‘naltirish - bu odamga uning qiziqishlari va qobiliyatlariga ko‘ra imkon qadar mos keladigan kasb tanlashda ko‘p qirrali yordam. Bu zamonaviy mehnat bozorida turli xil kasblar bilan tanishishni va kasbiy faoliyatning ayrim turlariga moyillik va qobiliyatlarni aniqlashga qaratilgan harakatlar majmuini o‘z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Kasbiy laoyqat, psixologik xususiyatlar, motivatsiya, ta’lim jarayoni, qiziqishlar, qobiliyat, kasbiy ko‘nikmalar.

KIRISH

Kasbga yo‘naltirish kamida to‘rtta sababga ko‘ra talab qilinadi:

1. Mehnat bozoridagi o‘zgarishlar shu qadar tez sodir bo‘ladiki, kasblarning standart to‘plami va ularning talabchanligi to‘g‘risida o‘rnatilgan g‘oyalar endi martaba yo‘nalishini tanlash uchun yetarli emas.
2. Ba’zi an’anaviy mutaxassisliklar o‘z ahamiyatini yo‘qotmoqda va buning evaziga qaysi kasbni tanlash mumkinligi har doim ham aniq emas.
3. Ko‘plab yangi kasblar paydo bo‘lmoqda, ammo hamma ham ularning mutlaqo boshqa mutaxassisliklari (profillari) borligini bilmaydi. Misol uchun, ko‘pchilik it sohasida ishlashni xohlaydi, lekin ular buni uddalay olmaslikdan qo‘rqishadi. Shu bilan birga, it – olimlar nafaqat dasturchilar, balki taxlilchilar, tizim ma’murlari, UX dizaynerlari, it-loyiha menejerlari va dasturlash imkoniyatiga ega bo‘lishlari shart bo‘lmagan o‘nlab boshqa mutaxassislar ekanligini kam odam biladi. Ma’lumotlarning etishmasligi kasbni tanlash yoki o‘zgartirish to‘g‘risida to‘g‘ri qaror qabul qilishga xalaqit beradi.
4. Maktab o‘quvchilari va ko‘pincha kattalar ma’lum bir yoki xatto uzoq vaqtdan beri ma’lum bo‘lgan kasb vakillari nima bilan shug‘ullanishini aniq

tushunmaydilar va ish ularga mos keladi, deb hisoblashadi, shuning uchun u yaxshi to'lanadi va ayniqsa zo'riqishning hojati yo'q.

Natijada, martaba yo'lini o'zgartirmoqchi bo'lgan maktab bitiruvchilari yoki kattalar deyarli tasodifiy kasb yoki yangi mutaxassislikni tanlaydilar. Kasbga yo'naltirish ongli tanlov uchun to'liq ma'lumot beradi.

Ongli tanlov-bu odam mehnat bozoridagi kasblar to'g'risida ma'lumotga ega bo'lganda va eng muhimi, kasb nafaqat pul ishlashga, ambitsiya va orzularni ro'yobga chiqarishga yordam berishini, balki ma'lum bir xarakter omborini talab qilishini va turmush tarzini bo'ysundirishini tushunadi. Har qanday kasbiy faoliyat o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kasbni tanlashda biz birinchi navbatda hayot tartibini tanlaymiz-to'qqizdan oltitagacha jadval bo'yicha ishlash yoki tez-tez qayta ishlash va dam olish kunlari, monoton ish kunlari yoki muntazam asabiy ortiqcha ish yo'q. Bularning barchasiga ma'lum darajada ish haqi va martaba istiqbollari biriktirilgan. Kasb-hunarga yo'naltirish hayotiy sa'y-harakatlarni tejaydi va ko'ngilsizliklardan qochishga yordam beradi, shuning uchun hech bo'lmaganda to'rt yil davomida umuman qiziq bo'lmagan, zerikarli yoki o'tmishdagi kasbni o'rganishga sarflamaslik kerak. Kasbga yo'naltirish natijasi: inson o'z ehtiyojlari, imkoniyatlari va qobiliyatlarini biladi va o'z xohish-istaklari va qiziqishlarini kelajakdagi kasb bilan aniqlaydi. Shunday qilib, kasbga yo'naltirish insonning har doim ham aniq bo'lmagan qobiliyatlari va moyilliklarini topish, nima qilishni xohlashini aniqlash va uning fe'l-atvori, maqsadlari, qiziqishlari va mehnat bozori uchun mos bo'lgan kasblarni tanlash uchun zarurdir.

Kasb-hunar bo'yicha maslahatchi bilan mashg'ulotdan so'ng, odam o'z qobiliyatlari haqida bilgan, ammo ularni qaerdan, qaysi kasbda qo'llash mumkinligini tushunmagan. Yoki ularni qo'llash mumkinligiga, bu bilan pul ishlash mumkinligiga ishonmadim. Shunday qilib, men o'zimni noaniq his qildim, ammo aniqlik yo'q edi. Biror kishi ba'zi qobiliyatlari darajasini oshirib yuboradi va boshqalarni umuman qadrlamaydi. Biz odamning ko'zlarini uning haqiqiy kuchiga, iste'dodiga va bu iste'dod kasbning asosini tashkil etishiga harakat qilamiz

O'quvchilardagi kasb-hunarga bo'lgan qiziqish erta uyg'onishini turli fanlar o'z amaliy tadqiqotlarida isbotlab bergan bo'lsada, lekin kasbni egallashga nisbatan ishonch

qachon shakllanishi masalasi hamon aniq yechimiga ega emasligini ta’kidlashimiz joizdir. Kasb-hunar egallashga ishonchning shakllanishi o‘ta murakkab jarayon bo‘lib, u har bir o‘quvchini layoqati va o‘ziga xos ruhiy xususiyatlariga bog‘liq ravishda yuzaga keladi. Kelajagi buyuk davlatimizning asosi bo‘lgan o‘quvchi avlodni bilimli bo‘lishi bilan bir qatorda kasb-hunarni egallashiga alohida e’tibor berilishiga sabab o‘quvchilarni har tomonlama barkamol inson sifatida jamiyat a’zosiga aylanishidir. Kasb hunar egalashda asosiy omillardan birisi bu motivatsiyadir.

Ma’lum bir kasbda faoliyat ko’rsatishni boshlayotgan o’spirin unga intellektual, ijtimoiy-psixologik hamda axloqiy jihatdan tayyor bo‘lishi kerak. O’smirlik davrining oxirlari va o’spirinlik o‘quvchiiga kelib, ularda mehnat ko’nikma va malakalari rivojlanadi. Bu ko’nikma va malakalari ularning kelgusidagi kasbiy faoliyatlari bilan to’g’ridan-to’g’ri bog‘liq. Har qanday kasbiy ko’nikma va malakalarning o’sishi, avvalo, o’spirin intellektining umumiy rivojlanganlik darajasiga bog‘liq. SHuning uchun ham bu davrdagi o’spirinlar intellektining rivojlanishiga alohida e’tibor berish lozim. Bu o‘quvchidagi bolalar uchun muloqotga kirishish ehtiyojining mavjudligi ham juda muhim, lekin u yetakchi emas, faqat tanlagan kasb va yo’nalishlari bo’yicha mashhul bo‘lmagan o’spirinlarga ko’proq tengdoshlari bilan muloqotda bo‘lishga ehtiyoj sezadilar. Bu o‘quvchidagi bolalar mehnat faoliyati bilan xuddi kattalardek shug’ullana oladilar. Ilk o’spirinlik davrini kasbiy bilim, ko’nikma va malakalarning shakllanishi uchun senzitiv davr deb hisoblash mumkin. O’zining kasbiy taqdirini tasodifan yoki noto’g’ri hal etilishi murakkab ichki kechinmalarga, ikkilanishlarga, ziddiyatlarga olib kelishi mumkin. Bu esa yigit va qiz hayoti uchun ham, jamiyat uchun ham katta zarar keltiradi. Kasb tanlash vaqtida ilk o’spirinlar o’z moyilligi va qobiliyatlarini shaxsiy sifatlar, xususan, nerv sistemasining tipi, analizatorlar xususiyati, emotsional-irodaviy sifatlarini ham hisobga olishlari zarur.

Umuman o‘quvchilarda o‘ziga ishonchni shakllanishi bu aqliy saloxiyatini ortishi bilan birga faoliyatining yo‘nalganligini aniqligi va hissiyotlarni boshqara olishi asnosida jamiyatda o‘z mavqega ega bo‘lishini asosi deb baxolash mumkin. Kasb-hunar egallashga layoqati asosida ishonchni shakllanishi esa o‘quvchilarning bevosita o‘z kelajaklarini ko‘ra bilish kabi hususiyatini namoyon etadi. O‘zini kelajakda jamiyatdagi o‘rnini tassavur eta

olgan o'quvchilarni xulq-atvorida ham ijobiy o'zgarishlar yuzaga kelib, tabiat va ijtimoiy muxitga bo'lgan munosabat o'zgarishi tabiiydir. Yana shuni ham alohida takidlash joizki kasb-hunar egallashga ishonchni shakllanishi o'quvchilarda tabiiy va ijtimoiy bilimlarni egallashga bo'lgan munosabati tubdan o'zgartirib yangi bilimlarni egallashga bo'lgan maylni ortishiga sabab bo'ladi. Bu xolat o'z navbatida o'quvchilarning qobiliyati va yashirin imkoniyatlarini namoyon bo'lishiga turtki rolini o'ynaydi.

Yuqoridagi bosqichlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'quvchilarni kasbiy layoqatiga ishonchini shakllanishining psixologik asoslarini pedagog va ishlab chiqarish ustalari to'g'ri baholay olishlari lozim bo'ladi. Buning uchun esa avval "layoqat" va "ishonch"ni psixik xodisa sifatida namoyon bo'lishini chuqur bilishlari maqsadga muvofiqdir. E.G'.G'oziyev takidlashlaricha "Layoqat qobiliyatni tabiiy zamini sifatida faoliyatda muhim rol o'ynaydi. Layoqat deb qobiliyatlar taraqqiy etishining dastlabki tabiiy sharti sifatida namoyon bo'lakdigan miya tuzilishining, sezgi a'zolari va harakatlarning morfologik hamda funksional xususiyatlariga aytiladi. Insonlarning kasbiy qobiliyati ular layoqatlarining rivojlanishi mahsulidir" (E. G'. G'oziyev).

XULOSA

O'z layoqatiga ishonch shaxsning muayyan shaklda munosabat bildirishga yuksak yo'sinda umumlashgan tayyorgarlik holati, yaxlit faoliyat tuzilishining ajralmas jabhasi hisoblanadi. O'quvchilarning o'z layoqatiga ishonishi bevosita xarakter xislatiga va xulq-atvoriga bog'liq bo'lib, u xohish,niyat, orzu, fantaziya kabi shakllarga aylantirish tufayli anglanadi. Bunday shakldagi layoqatga ishonch o'quvchilarda mavjud bo'lishi ularning yaqin va uzoq kelajakka intilishlari garovi xisoblanadi.

O'quvchilarning o'z kasbiy layoqatiga ishonchini shakllantirishning psixologik asosini:avvalom bor o'zining irodasi, bilish jarayonlari, o'ziga xos bo'lgan xususiyatlari, ruhiy xolatlarini boshqara olishi, ruhiy xususiyatlari keyin esa uni qurshab turgan ijtimoiy muhit hamda amaliy jihatdan bilimlarni bevosita egallashga zarur maxsus laboratoriya asbob anjomlari va nazariy uslubiy qo'llashlar tashkil etadi. Sanab o'tilgan omillardan birontasi kam bo'lsa ham o'quvchilarda kasbiy layoqatga ishonchini sustlashiga sabab bo'lishi mumkin. Kasbiy layoqati mavjudligiga ishonch shakllanadi qachonki o'quvchilarda o'z ruhiy va jismoniy imkoniyatlarini to'g'ri baxolay olsalar. Lekin aksari

xollarda o'quvchilar o'zlariga yuqori baxo berib, kasb tanlashda adashadilar. Shu kabi adashishlarni oldini olish uchun kasb tanlash bo'sag'asida turgan o'quvchilarga, kasb shaxsdan talab etadigan ruhiy hususiyatlar va shaxsni o'ziga xos bo'lgan hususiyatlari haqida ko'proq ma'lumotlar berish kerak bo'ladi. O'quvchilarni kasbiy layoqatiga ishonchi rivojlanib qobiliyat sifatida namoyon bo'lishi uchun ulardagi irodaning qay darajada shakllanganligi katta ahamiyatga egadir. Kasb-hunarni egallash uchun sabr toqat bilan o'qish va tinimsiz xalol mehnat qilishni mohiyatini to'g'ri tushuntirish orqali o'quvchilarni irodaviy kuchini ongli maqsadga yo'naltirilishi mumkin.

Foydanilgan adabiyotlar.

1. Платонов К.К. Научная организация Ergashev P. "Pedagog – psixologlarni kasbiy zo'riqish masalalari (talqinida)" Psixologiya asostiatsiyasini anjuman materiallari. T., 2008y
2. Немов Р.С. Психология: Пособие для учащихся.- М.: Просвещение 1995. психология труда. М., 2001.
3. Qo'chqarova M. Mehnat sostialogiyasi. Ma'ruzalar matni. Farg'ona. 2002.
4. Internet materiallari